

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу
МАМОЯНА СЕРГІЯ ЧОЛОЄВИЧА
«РЕФОРМИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ІСТОРИОГРАФІЯ»,
представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія,
галузь знань 03 – Гуманітарні науки.

1. **Актуальність обраної теми дисертаційної роботи та її зв'язок із напрямками науково-дослідних робіт.** В сучасних умовах трансформації соціально-економічної системи в Україні надзвичайно актуальною проблемою є підвищення ефективності функціонування фінансової системи нашої держави, яка виступає елементом господарського механізму та органічною складовою економічної системи в цілому. Ефективність функціонування фінансової системи є необхідною передумовою прискорення темпів соціально-економічного розвитку держави, а рівень розвитку економіки країни визначає характер організації та механізми функціонування фінансової системи. Оскільки на сучасному етапі тривають системні зміни у різноманітних секторах фінансової системи нашої держави (бюджетному, податковому, банківському, фінансового контролю тощо), то дослідження досвіду реформування фінансової системи в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. в Російській імперії є на часі. Крім того, критичний аналіз і висвітлення різноманітних аспектів тогочасного реформування фінансової системи Російської імперії, представлені в історіографічних дослідженнях з означеної теми імперської, радянської та сучасної доби, дозволяють не лише опанувати різноманітні підходи щодо розв'язання проблем фінансової системи, але й прослідкувати застосування тих чи інших підходів у минулому й, відповідно, враховувати прорахунки у плануванні заходів та інструментів на майбутнє. З урахуванням сучасних глобалізаційних та інтеграційних процесів у процесі вдосконалення фінансової системи України

науковий і практичний інтерес має також зарубіжний досвід регулювання фінансових відносин, набутий протягом другої половини XIX – XX ст. та висвітлений у фахових публікаціях істориків, економістів та правознавців. Зважаючи на те, що історіографічні студії останніх десятиліть ґрунтуються на нових науково-методологічних засадах, то систематизація, осмислення й узагальнення напрацювань з окремих напрямів реформ фінансової системи Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. є назрілими. З урахуванням вищеназваних реалій комплексний аналіз процесу формування й примноження наукових знань про реформи фінансової системи, що відбувалися у другій половині XIX – на початку XX ст. в Російській імперії, є беззаперечно актуальним.

Дисертаційне дослідження С.Ч. Мамоєна виконане в межах науково-дослідної теми Запорізького національного університету «Актуальні проблеми історії південноукраїнського регіону XIX – першої третини XX ст.» (державний реєстраційний номер 0114U002655).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційне дослідження С.Ч. Мамоєна є самостійним науковим дослідженням, у якому на основі новітніх методів здійснено комплексний аналіз основних періодів, особливостей і тенденцій розвитку наукових праць, присвячених реформуванню фінансової системи Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. Відповідно до окресленої мети дисертації сформульовано сім дослідницьких завдань, що цілком сприяють досягненню визначеної мети.

Дисертант розробив оптимальну структуру дослідження, підібрав відповідну систему базових принципів (історизму, детермінізму, системності і всебічності, наступності і плюралізму) і методів наукового пошуку (аналіз і синтез, порівняльний, проблемно-хронологічний, синхронний, біографічний, періодизації та ін.), що дозволило йому отримати виважені й науково обґрунтовані результати.

Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел і літератури (543 найменування). У першому розділі дисертації на основі аналізу наукового аналізу стану розроблення теми протягом трьох історичних періодів зроблено висновок, що від середини XIX ст. історіографія обраної теми поповнилася вагомими працями, які сприяли визначенню загальних тенденції дослідження реформ імперської фінансової системи та дозволили автору проаналізувати особливості історіографії різних історичних періодів. Також у першому розділі дисертаційного дослідження охарактеризовано джерельну базу дослідження, яка структурована за тематикою та видовим принципом, і методи наукового аналізу, використані дисертантом. Аналіз джерельної бази дозволяє зробити висновок про її широту й репрезентативність.

Другий, третій і четвертий розділи дисертаційного дослідження присвячені окремим секторам фінансової системи Російської імперії (банківський, кредитний, бюджетний, касового устрою, фінансового контролю та грошовий) в другій половині XIX – на початку XX ст. і висвітленню цих реформ в історіографії дорадянської, радянської та сучасної доби. Всі сектори фінансової системи окресленого періоду автор розглядає як тісно й нерозривно пов'язані між собою та визначає, що їхнє комплексне реформування сприяло системним змінам у розвитку фінансової системи Російської імперії в досліджуваний період.

Дисертант обґрунтовує неперервність реформування фінансової системи Російської імперії за вище визначеними секторами протягом другої половини XIX – початку XX ст.; відзначає, що звужений підхід до сприйняття реформ фінансової системи за чітко окресленими датами став на заваді всебічному дослідженню та системному і комплексному підходу при дослідженні реформування фінансової системи в Російській імперії у другій половині XIX – початку XX ст. С.Ч. Мамоян розробляє історичну та історіографічну періодизацію кожної з реформ фінансової системи, пояснюючи хронологічні відмінності між цими періодизаціями.

Підібрана автором широка джерельна база сприяла всебічному висвітленню історіографії різноманітних складників реформ, особливостей підходів авторів із різними концептуальними підходами. Проаналізовано праці представників широких кіл суспільства, що дало змогу одержати повноцінну картину як перебігу реформ, так і рівня їхнього студіювання в науковій літературі. Цікавим надбання дисертації є порівняльний аналіз праць представників зарубіжної європейської (німецької, французької, польської) та англо-американської історіографії. Роботи окремих авторів піддані історіографічному аналізу вперше. Тому обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертаційній роботі основних положень і висновків не викликає сумнівів і заперечень.

3. Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. У дисертаційному дослідженні узагальнено процес формування історичних знань про розроблення й обговорення, особливості практики реалізації та наслідки для суспільства реформ банківського, грошового, бюджетного, касового та фінансового контролю, як складників фінансової системи Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. Обґрунтовано новий підхід до сприйняття реформ як неперервного процесу реформування секторів фінансової системи протягом досліджуваного періоду. Проаналізований широкий масив джерел дав змогу оцінити рівень вивчення реформ фінансової системи за три історичні періоди, порівняти ці періоди з історіографічними. Дібрана автором джерельна база сприяла всебічному висвітленню історіографії різноманітних складників реформ, їхніх аспектів, особливостей різних концептуальних підходів авторів у дослідженнях.

Апробація результатів дисертації є достатньою. Її основні результати та висновки оприлюднено на 4 міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях; висвітлено в 11 наукових публікаціях, серед яких 1 монографія, 1 стаття в українському науковому фаховому виданні, що включене до наукометричної бази Web of Science, 1 стаття у періодичному

науковому виданні іноземної держави, 4 статті у наукових фахових виданнях України, 4 тез доповідей за матеріалами конференцій. Усі публікації пов'язані з темою дисертаційної роботи та розкривають її зміст.

4. Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації.

Аналіз змісту анотації засвідчує її відповідність основним положенням, що викладені в тексті дисертаційного дослідження. Анотація не містить положень чи ідей, які не зазначені в основному тексті дисертації. Ключові слова, вказані в анотації, відображають тематику дослідження й відповідають основному змісту наукової праці. Анотація та текст дисертації оформлені відповідно до вимог, встановлених МОН України.

5. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи та її окремих положень. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження С.Ч. Мамоєна, варто зауважити, що воно містить деякі дискусійні положення.

1. При визначенні секторів фінансової системи Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. доцільно було аргументувати саме такий їхній вибір, оскільки презентована в дослідженні структура відрізняється від елементів цієї системи, які аналізувалися в наукових розвідках сучасників того періоду.

2. У дисертаційному дослідженні, враховуючи його хронологічні рамки, невиправдано приділяється значна увага поглядам та досвіду бюджетного та грошово-кредитного реформування Є.Ф. Канкріна, проте досить схематично окреслені фінансові перетворення М.Х. Бунге та І.О. Вишнеградського.

3. Характеризуючи причини, що зумовили реформування банківської сфери (с. 54), доцільно було згадати фінансову кризу 1857 року, що охопила більшість країн Європи, призвела до значного скорочення продажу імперських акцій за кордоном і спричинила скорочення відсотків за вкладками і займами в державних кредитних установах Російської імперії.

4. При виокремленні етапів реформи бюджету, єдиного касового устрою і державного фінансового контролю доцільно було б відкоригувати хронологічні рамки другого етапу, визначивши його завершення 1894 роком, врахувавши затвердження Державною Думою номенклатури надзвичайного бюджету (в роботі – 1892 рік); а в змістовній характеристиці третього етапу додати зміни бюджетного законодавства, що були запроваджені під впливом подій 1905 року.

5. У дисертаційному дослідженні представлене неточне оцінювання С.Ю. Вітте співпраці з професором Київського університету А.Я. Антоновичем. У своїх спогадах С.Ю. Вітте зазначав, що призначення А.Я. Антоновича було його кадровою помилкою, оскільки Антонович до статуту Державного банку ввів параграфи, котрі спотворювали перетворення грошового обігу (детальна інформація з цього питання представлена в книзі: Вітте С.Ю. Воспоминания: Царствование Николая II. // Граф С.Ю. Витте. – 3-е изд. – Берлин: Слово, 1923. – Т. 1. – С. 78.).

6. Недостатньо обґрунтованою, з нашої точки зору, є авторська ідея, представлена у четвертому розділі дисертації, щодо розгляду заходів стабілізації грошового обігу в Російській імперії протягом 1862–1863 рр. як першого етапу грошової реформи 1895–1897 рр.

Зазначимо, що висловлені зауваження й побажання не зменшують позитивну оцінку дисертації та можуть бути використані у подальшій науковій роботі.

Загальний висновок.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертаційна робота Мамояна Сергія Чолоєвича на тему «Реформи фінансової системи другої половини XIX – початку XX століття в Російській імперії: історіографія» є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, що виконане на належному науково-теоретичному рівні.

Дисертаційне дослідження характеризується високим рівнем самостійності, здатністю автора аналітично опрацьовувати значний масив

опублікованих джерел. Все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що робота Мамоєна Сергія Чолоєвича виконана з дотриманням норм академічної доброчесності на належному фаховому рівні, має наукову новизну та практичну значущість і за своїм змістом, оформленням, актуальністю, глибиною вирішення наукових завдань відповідає вимогам, що передбачені Порядком проведення експерименту з присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор, Мамоєн Сергій Чолоєвич, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
доцент кафедри прикладної математики,
статистики та економіки

Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

Н.О. Пасічник

Підпис проф. Н.О. Пасічник
засвідчую
В.О. ректора

(О.А. Шенюк)